

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра теорії культури і філософії науки

“ЗАТВЕРДЖУЮ”



Декан філософського факультету

Іван КАРПЕНКО

“ 19 ” 06. 2023 р.

## РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

### КУЛЬТУРА І ГЕОПОЛІТИКА

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти перший (бакалавр)

галузь знань \_03 Гуманітарні науки  
(шифр і назва)

спеціальність \_034 Культурологія  
(шифр і назва)

освітньо-професійна програма Культурологія  
(шифр і назва)

вид дисципліни \_обов'язкова  
(обов'язкова / за вибором)

факультет \_\_філософський

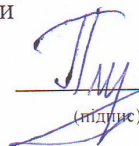
2023 / 2024 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою філософського факультету  
Протокол від « 16 » червня 2023 р. № 6

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: (вказати авторів, їхні наукові ступені, вчені звання та посади)  
канд. філософ. наук, доцент, доцент кафедри теорії культури і філософії науки Білецький І.  
П.

Програму схвалено на засіданні кафедри теорії культури і філософії науки філософського  
факультету  
Протокол від « 14 » червня 2023 р. № 11

Завідувач кафедри теорії культури і філософії науки

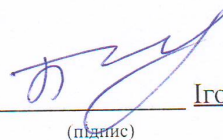


Дмитрій ПЕТРЕНКО

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Культурологія»

Гарант освітньо-професійної програми «Культурологія»



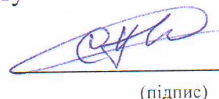
Ігор БІЛЕЦЬКИЙ

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією філософського факультету  
Протокол від « 14 » червня 2023 р. № 10

Голова методичної комісії філософського факультету



Сергій ГОЛІКОВ

(підпис)

(прізвище та ініціали)

## ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «**Культура і геополітика**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

### Бакалавра

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

#### 1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою зазначеного курсу є ознайомлення студентів-культурологів з основними уявленнями і категоріями геополітики, навчитися зв'язувати культурно—історичні та геополітичні аспекти розвитку цивілізації, тлумачити ті чи інші культурні феномени з особливостями геополітичної ситуації.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є ознайомлення з основними уявленнями та категоріями сучасної геополітичної науки, а також через теорію геополітичної і віртуальної зв'язності пов'язати їх із концепціями колективного несвідомого (зовнішнім проявом якого й може розглядатися культура). В практичному плані пропонується філософсько-культурологічний аналіз низки наведених творів художньої літератури з позицій геополітичної теорії.

1.3. Кількість кредитів – 3

1.4. Загальна кількість годин – 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни

Нормативна / за вибором Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2 і 3-й	
Семестр	
2-(4 і 6, осінній)-й	
Лекції	
28 год.	
Практичні, семінарські заняття	
0 год.	
Лабораторні заняття	
0 год.	
Самостійна робота	
62 год.	
Індивідуальні завдання	
0 год.	

1.6. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

- знання основних понять і концептів геополітики у їх співвідношенні з відповідними культурними реаліями;
- спроможність до культурологічного дослідження, опису та класифікації артефактів;
- спроможність до систематизації та класифікації знань з теорій геополітики, виявлення відповідних уявлень у відповідних культурах, написання культурологічних текстів, присвячених такому аналізу;
- здатність використовувати професійно-профільні знання й практичні навички для вирішення практичних завдань в галузі теорії та історії культури;

– випускник може продемонструвати знання з геополітичної та культурологічної проблематики.

## 2. Виклад змісту навчальної дисципліни

### Тема 1. Що таке геополітика. Основні категорії геополітики.

Історія проблеми і визначення геополітики. Передісторія геополітики (Монтеск'є, Віко, Шпенглер, Тойнбі). Вчення про кінець історії Ф. Фукуями. Теорії Шмідта та Макіндера: таласократія і теллурократія. Хартленд і рімленд.

Геополітична теорія та вчення про кордони і мета-ідеї К. Хаусхофера. Геополітика, геоекономіка, геокультурологія.

### Тема 2. Культура і цивілізація.

Що таке цивілізація – теорії О. Шпенглера та А. Тойнбі. Вчення про протистояння цивілізацій С. Гангтінгтона.

Дихотомічна система класифікації цивілізацій С. Переслегіна (час-простір, особистість-маса, раціональне-трансцендентне, духовне-матеріальне). Західна (Євроатлантична), Євразійська, Афразійська типи цивілізацій за С. Переслегіним. Теорія Ж. Башлера. Культура і цивілізація. Цивілізація та її критерії (ідентичність, технології, ресурси).

### Тема 3. Міфи геополітики. Геополітична теорія

Міф «білої людини як культур-треггера» та його варіанти (французький, німецький, британський).

Пасіонарії та субпасіонарії та їх роль у історії. Стадії етногенезу: підйом, акме, надлом, інерція, обскурація. Система й антисистема в структурі цивілізації. Історичні та реліктові народи.

### Тема 4. Геополітика й історична соціологія.

Ендогемні та екзогемні фактори історично-соціального розвитку. Взаємозв'язок території, кордонів, ресурсів та геополітичного успіху – геополітична теорія Коллінза.

Категорія асабії та геоісторична теорія Ібн Халдуна. Пограниччя як інкубатор нових геополітичних утворень.

Модель Артзруні – Комлоса – вчення про інтенсивність соціальної взаємодії.

Геоісторичні моделі розвитку європейських держав (у порівнянні): Англія – Франція, Україна – Росія. Зростання населення й ефект подвоєння еліт як фактори гуманітарно-історичних катастроф.

### Тема 5. Закони геополітичної зв'язності.

Транспортна теорема. Російська й Римська імперії крізь призму теорії транспортних комунікацій.

Географічна зв'язність і теорема про «природні кордони». Таласократія і теллурократія, рімленд і хартленд. Інші варіанти «кратії» (аерократія, номадократія тощо). Теорема Мехена.

Зв'язність у віртуальному просторі. Семантична і соціокультурна зв'язність. Роль еліти у формуванні й розвитку віртуальної зв'язності.

### Тема 6. Міф і віртуальна зв'язність.

Культура як система семантичних кодів. Культура і міф. Теорії міфу – структуралістські, психоаналітичні, нумінозні, ритуально-соціологічні тощо. Українська ідентичність та українські історичні й геополітичні міфи. Релігійні міфи – релігія та геополітика.

Геополітичні міфи в мистецтві XIX – XXI століть: література та кінематограф.

### **Тема 7. Геополітична історія України та прилеглих країн.**

Поняття міфу, міф як смислозадаючий дискурс афективного характеру. Роль міфу у формуванні етнічної, цивілізаційної, соціальної (класової) чи іншої ідентичності. Міфи української ідентичності – історія та сучасність: Київська Русь, Велике Князівство Литовське, Річ Посполита, Українська козацька держава, Радянська Україна, незалежна Україна. Русини, литвини, жмудь (жемойти), москвини (москалі), українці. Російський міф «триєдиного народу». «Бандерівський» та козацький міфи в Україні. Міф «Великого князівства Литовського» в Литві та Білорусі. Українські історичні та геополітичні міфи в українських історичних романах.

### **Тема 8. Геополітика, гроші, енергоресурси.**

Імперіалізм, колоніалізм, антиколоніалізм, постколоніалізм. Капіталізм, соціалізм, геополітика.

Геополітика і фінанси – теорії міжнародних фінансів, національні, резервні, віртуальні валюти.

Геополітика та енергоресурси: нафта, вугілля, електрика та альтернативи. Водні ресурси. Людські та інтелектуальні ресурси.

### **Тема 9. Концепція центру і периферії.**

Концепції центру і периферії Ф. Броделя та Валерстайна. Капіталізм, імперіалізм та неоімперіалізм.

Міфи, пов'язані із центром і периферією: марксизм про зовнішній і внутрішній пролетаріат, теорія «світової змови еліт» Г. Джемала, теорії таємних організацій. Конспірологія: міфи та реальність, синергетика.

Росія як периферійна імперія. Антизахідні настрої і корумпована система влади.

### **Тема 10. Геополітика і колективне несвідоме.**

Міф і колективне несвідоме. Концепція колективного несвідомого і вчення про архетипи К.Г. Юнга. Колективне несвідоме і теорія егрегорів. Фройдизм та франкфуртська школа.

Расові та геополітичні міфи фашистської Німеччини. Фашизм, нацизм, комунізм як прояви колективного несвідомого.

### **Тема 11. Психоісторія.**

Фройдистська теорія психоісторії Л. Демоза. Стадії розвитку людства за психоісторією.

Методологія психоісторії за С. Переслєгіним – теорія психоісторичних сценаріїв.

Культурно-антропологічна теорія психоісторії К. Грейвза. Інтегральна теорія буття К. Уїлбера та геополітика.

## **3. Структура навчальної дисципліни**

Назви тем	Кількість годин		
	Денна форма		
	Усього	Лекції	Самостійна робота
Тема 1. Що таке геополітика. Основні категорії геополітики.	8	2	6
Тема 2. Культура і цивілізація.	9	3	6
Тема 3. Міфи геополітики. Геополітична теорія Л. Гумільова.	8	2	6
Тема 4. Геополітика й історична соціологія.	9	3	6
Тема 5. Закони геополітичної зв'язності.	8	2	6
Тема 6. Міф і віртуальна зв'язність.	9	3	6
Тема 7. Геополітична історія України та прилеглих країн.	9	3	6
Тема 8. Геополітика, гроші, енергоресурси.	9	3	6
Тема 9. Концепція центру і периферії.	7	2	5
Тема 10. Геополітика і колективне несвідоме.	7	2	5
Тема 11. Психоісторія: Л. Демоз, К. Грейвз.	7	3	4
Контроль			
Усього	90	28	62

#### 4. Теми лекцій.

Назви тем	Денна форма Лекції години
Тема 1. Що таке геополітика. Основні категорії геополітики.	2
Тема 2. Культура і цивілізація.	3
Тема 3. Міфи геополітики. Геополітична теорія Л. Гумільова.	2
Тема 4. Геополітика й історична соціологія.	3
Тема 5. Закони геополітичної зв'язності.	2
Тема 6. Міф і віртуальна зв'язність.	3
Тема 7. Геополітична історія України та прилеглих країн.	3
Тема 8. Геополітика, гроші, енергоресурси.	3
Тема 9. Концепція центру і периферії.	2
Тема 10. Геополітика і колективне несвідоме.	2
Тема 11. Психоісторія: Л. Демоз, К. Грейвз.	3
Контроль	
Усього	28

### 5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Опрацювання першоджерел та наукової літератури	42
2	Написання домашніх залікових робіт.	20
	<b>Разом</b>	<b>62</b>

### 6. Варіанти білетів підсумкового контролю.

#### Білет 1.

1. Історія проблеми і визначення геополітики.
2. Проаналізуйте один із наведених літературних творів на предмет репрезентованих ними цивілізаційно-культурних і геополітичних аспектів.

#### Білет 2.

1. Геополітична теорія і вчення про кордони К. Хаусхофера.
2. Проаналізуйте один із наведених літературних творів на предмет репрезентованих ними цивілізаційно-культурних і геополітичних аспектів.

**Білет 3.**

1. Геополітична теорія Л. Гумільова.
2. Проаналізуйте один із наведених літературних творів на предмет репрезентованих ними цивілізаційно-культурних і геополітичних аспектів.

**Білет 4.**

1. Категорія асабії та геоісторична теорія Ібн Халдуна.
2. Проаналізуйте один із наведених літературних творів на предмет репрезентованих ними цивілізаційно-культурних і геополітичних аспектів.

**Білет 5.**

1. Римленд і хартленд. Теорема Мехена.
2. Проаналізуйте один із наведених літературних творів на предмет репрезентованих ними цивілізаційно-культурних і геополітичних аспектів.

**Білет 6.**

1. Російська й Римська імперії крізь призму теорії транспортних комунікацій.
2. Проаналізуйте один із наведених літературних творів на предмет репрезентованих ними цивілізаційно-культурних і геополітичних аспектів.

**Білет 7.**

1. Польські, українські, білоруські та російські міфи й проблема історичної реальності.
2. Проаналізуйте один із наведених літературних творів на предмет репрезентованих ними цивілізаційно-культурних і геополітичних аспектів.

**Білет 8.**

1. Концепції центру і периферії Ф. Броделя та Валерстайна.
2. Проаналізуйте один із наведених літературних творів на предмет репрезентованих ними цивілізаційно-культурних і геополітичних аспектів.

**7. Методи контролю***Поточний контроль*

- Оцінка знань студентів за контрольними програмними питаннями поточної та попередніх тем.
- Оцінка за виконання практичних завдань
- Експрес-тестування за ключовими аспектами тем курсу.

*Підсумковий контроль (залік)*

Перевірка розуміння студентами теоретичного та практичного програмного матеріалу в цілому, здатність творчо використовувати накопиченні знання та вміння.

**Схема нарахування балів**

Відвідування лекцій	Залік			Разом
	Есе	Теоретичне	Усього	
			го	



		пита ння		
10	45	45	90	100

## КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

### 45 - 35 балів:

- студент продемонстрував глибоке знання змісту екзаменаційного питання, вільне оперування філософськими категоріями, провів глибокий філософський аналіз означеної проблеми;
- глибоко і всебічно висвітлені знання з історії культури, основних положень теоретичних першоджерел та рекомендованої літератури;
- відповідь повністю репрезентує певну проблему, опираючись на вітчизняну та іноземну фахову літературу;
- здійснено аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики, представлено самостійне та обґрунтоване бачення її сутності як творче переосмислення набутих знань;
- відповідь побудована лаконічно, чітко, логічно та послідовно з формулюванням власних висновків;
- відповідь містить співставлення різних підходів до вирішення певної проблеми, критичний їх аналіз;
- відповідь написана грамотно та демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок.

### 34- 24 балів:

- студент продемонстрував знання змісту екзаменаційного питання, оперування основними філософськими категоріями, аргументовано виклав означену проблему;
- в цілому висвітлено знання з історії культури, основних положень теоретичних першоджерел, візуальних матеріалів та рекомендованої літератури, проте допущені незначні помилки та окремі неточності у формулюваннях;
- відповідь репрезентує певну проблему, але посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу не є достатніми;
- здійснено аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики, представлено самостійне бачення її сутності;
- відповідь побудована лаконічно та послідовно, проте допущені певні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки не завжди обґрунтовані;
- відповідь містить співставлення різних підходів до вирішення певної проблеми;

- відповідь написана грамотно з використанням фахової лексики.

#### **22- 16 балів:**

- студент продемонстрував певне знання змісту екзаменаційного питання, виклавши основні положення означеної проблеми;
- висвітлені знання з історії культури, основних положень теоретичних першоджерел та рекомендованої літератури є фрагментарними та не завжди точними;
- відповідь побудована навколо певної філософської проблеми, але посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу майже відсутні;
- здійснено поверхневий аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики;
- відповідь є недостатньо послідовною, допущені певні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки відсутні;
- відповідь, в цілому, написана грамотно.

#### **14- 10 балів:**

- студент продемонстрував роздуми з екзаменаційного питання, відсутність знань основних філософських категорій;
- відповідь містить певні уявлення з історії культури, основних положень теоретичних першоджерел, візуальних матеріалів та рекомендованої літератури;
- посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу відсутні;
- відсутній аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики;
- відповідь є фрагментарною, допущені значні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки відсутні;
- відповідь написана з помилками.

#### **8- 2 балів:**

- студент продемонстрував відсутність знань з екзаменаційного питання;
- відповідь містить певні уявлення з історії культури, основних положень теоретичних першоджерел та рекомендованої літератури;
- посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу відсутні;
- відсутній аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики;
- відповідь є фрагментарною, відсутні логіка викладу матеріалу та власні висновки;
- відповідь написана з багатьма помилками.

**0 балів:** відповідь відсутня

### Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою (дворівнева система оцінювання)
	для заліку
90 – 100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

## 9. Рекомендована література

### (основна)

1. Аджемоглу Дарон, Робінсон Джеймс. Вузкий коридор. Держави, суспільства і доля свободи // Аджемоглу Дарон, Робінсон Джеймс; переклав з англійської Геннадій Шпак. – Київ: Наш формат, 2020. – 520 с.
2. Андерсон Бенедикт. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму. К., 2001.
3. Башлер Жан. Нарис загальної історії. – Київ: Ніка-Центр, 2005. – 392 с.
4. Гантінгтон Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Львів, 2006.
5. Даймонд Джаред. Зброя, мікроби і харч // Джаред Даймонд; переклад з англійської. – Київ: Ніка-Центр, 2009. – 488 с.
6. Даймонд Джаред. Переворот. Зламні моменти в країнах, що переживають кризу. Київ, 2019.
7. Кінан Едвард. Російські історичні міфи. К., 2001.
8. Конфлікти, що змінили світ // Наталя Іщенко (Гумба), Ігор Попов, Павло Щелін, Іраклій Джанашія, Євген Єнін, Ілія Куса. – Харків: Фоліо, 2020. – 190 с.
9. Курчаб-Редліх Кристина. Головою в мур Кремля. К., 2010.
10. Курчаб-Редліх Кристина. Пандрьошка. К., 2010.
11. Лал Дипак. Непреднамеренные последствия. М., 2007.
12. Лукас Едвард. Нова холодна війна. К., 2009.
13. Любка Андрій. Подорож до країв, де починаються й не закінчуються Балкани. Чернівці, 2019.
14. Мак-Ніл Вільям. Піднесення Заходу. Київ, 2011.
15. Мотиль Олександр. Підсумки імперій. К., 2009.
16. Муазі Домінік. Геополітика емоцій. К., 2018.

**(додаткова)**

17. Акіньчыц Станіслаў. Залаты век Беларусі/ Беларуская палічка.
18. Акудовіч Валянцін. Код адсутнасці (асновы беларускай ментальнасці). Мінск, 2007.
19. Бауман Зігмунт. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. К., 2008.
20. Безансон Ален. Свята Русь. Київ, 2017.
21. Беспалов Максим. Усе, що ви знаєте про Ірландію, - правда, але... // Максим Беспалов. - Київ: Віхола, 2021. – 320 с.
22. Бжезінський Збігнєв. Вибір: світове панування чи світове лідерство. К., 2006.
23. Бжезінський Збігнєв. Україна у геостратегічному контексті. К., 2006.
24. Білінський Володимир. Країна Моксель. К., 2010.
25. Білінський Володимир. Москва ординська. К., 2012.
26. Блан Елен. Родом із КГБ. Система Путіна. К., 2009.
27. Брехуненко Віктор. Козаки на степовому кордоні Європи. К., 2011.
28. Бродель Фернан. Матеріальна цивілізація і капіталізм, XV-XVIII ст. К., 1995.
29. Віхров Максим. Дикий Схід. Нарис історії та сьогодення Донбасу // Максим Віхров. – Київ: Темпора, 2018. – 356 с.
30. Галушко Кирило. Народи, етноси, нації. К., 2007.
31. Граціозі Андреа. Війна і революція в Європі, 1905-1956 рр. К., 2005.
32. Грицак Ярослав, Хруслінська Іза. Розмови про Україну. К., 2018.
33. Гурецький Войцех. Тост за предків. Львів, 2018.
34. Джонсон Боріс. Омріяний Рим. Харків, 2020.
35. Дністровий Анатолій. Глобус Карла Маркса. Есеї з соціальної та політичної критики // Анатолій Дністровий. – Львів: ЛА «Піраміда», 2015. – 156 с.
36. Донскіс Леонідас. Збентежена ідентичність і сучасний світ. К., 2010.
37. Еліас Норберт. Процес цивілізацій. К., 2003.
38. Єргін Даніел. Великий кущ. Всесвітня історія боротьби за владу, гроші, нафту. Харків, 2020.
39. Комарек Станіслав. Європа на роздоріжжі // Переклад з чеської Олени Крушинської. – Львів: Априор, 2020. – 496 с.
40. Кралюк Петро. Козацька міфологія України: творці та епігони. Харків, «Фоліо», 2016.
41. Мак-Ніл Вільям. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти // Вільям Мак-Ніл; переклад з англійської. – Київ: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.
42. Менцвель Анджей. Антропологічна уява // Переклад з польської О.М. Возняк. – Київ: Юніверс, 2012. – 380 с.
43. Наконечний Євген. Украдене ім'я. Чому русини стали українцями. Львів, 2004.
44. Новітні міфи та фальшивки про походження українців. К., 2008.
45. Норкус Зенонас. Непроголошена імперія. Київ, 2016.
46. Панюшкін Валерій, Зигарь Міхаїл. Газпром. Нова зброя Росії. К., 2008.
47. Поліщук Ярослав. Гібридна топографія. Чернівці, 2018.
48. Ріттер Йоахім. Метафізика і політика // Ріттер Й.; переклад з німецької Валентина Задорожного та Олександра Кислюка. – Київ: Юніверс, 2011. – 344 с.
49. Савченко Віктор. Україна масонська. К., 2008.
50. Сагановіч Генадзь. Невядомая вайна 1654-1667./Беларуская палічка
51. Сміт Ентоні. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Сміт Ентоні; пер. з англ. – Київ: Ніка-Центр, 2009. – 320 с.
52. Сотировић Владислав Б. Соціолінгвістички аспект распада Југославије/ Сотировић Владислав Б. - Вильбус, Литванија: Штампаріја Универзитета у Вильбусу, 2006. - 196 с.
53. Тойнбі Арнольд Дж. Дослідження історії. Т 1-2. К., 1995.
54. Франкел Борис. Постіндустріальні утопісти. К., 2005.
55. Фукуяма Френсіс. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку. Львів, 2005.

56. Шурхало Дмитро. Українська «якбиТОлогія». Нариси альтернативної історії. Львів, 2004.
57. Якубова Лариса. Євразійський розлам. Україна в добу гібридних викликів // Якубова Лариса. – Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2020. – 392 с.
58. Black Jeremy. Geopolitics and the Quest for Dominance. Bloomington & Indiana, 2016.
59. Chapman Bert. Geopolitics, Santa Barbara, California, 2011.
60. Cohen Saul Bernard. Geopolitics. The Geography of International Relations. Rowman & Littlefield, 2009.
61. Čomski Noam JUGOSLAVIJA Mir, rat i raspad / Čomski Noam; S engleskog prevela Tanja Milosavljević - Beograd: „Samizdat B92“, 2018. – 238 с.
62. Hourani Albert. A History of the Arab Peoples/ Hourani Albert - Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2010. – 566 p.
63. Ploky Serhii. Lost Kingdom / Ploky Serhii. - Great Britain: Published in Penguin Books, ClaysLtd, Elcograf S.p.A., 2018. – 398 p.
64. Wallerstein Immanuel. Geopolitics and Geoculture. Cambridge, Great Britain, 1992.

#### **10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео - лекції, інше методичне забезпечення**

1. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, електронна адреса: [https:// www.nbu.gov.ua](https://www.nbu.gov.ua)
2. Електронна бібліотека «Чтиво», електронна адреса: <https://chtyvo.org.ua/updates/>
3. Сайт: The Gutenberg Project, електронна адреса: <https://www.gutenberg.org/ebooks>
4. Zlibrary, URL: <https://ua1lib.org>

